

Валентина Мартиненко,

провідний науковий співробітник

відділу початкової освіти Інституту

педагогіки НАПН України, кандидат

педагогічних наук

Курс Літературного читання: компетентнісні виміри і виклики

Анотація

У статті проаналізовано основні навчальні результати з літературного читання на завершенні навчання у початковій школі. Конкретизовано їх сутність стосовно оволодіння учнями повноцінною навичкою читання вголос і мовчки, аудіативними вміннями, прийомами роботи з дитячою книжкою.

Ключові слова: молодші школярі, навчальні результати учнів літературне читання, навичка читання, робота з дитячою книжкою.

Annotation

In the article, the essence, pupils' academic outcomes of the literary reading at the end of primary school. Concretizet the essence of the skill of reading, audiotive skills, work on a book for children.

Keywords: junior schoolchildren, pupils' academic outcomes, literary reading, reading skills, the work on a children's book,

Курс літературного читання забезпечує оволодіння молодшими школярами важливими предметними, загальнопредметними, ключовими компетентностями, опанування досвідом їх застосування у різних видах навчально-пізнавальної діяльності, життєвих ситуаціях, практичному досвіді.

На завершенні навчання у початковій школі учні досягають таких основних навчальних результатів:

учень:

-оволодіває повноцінною навичкою читання вголос і мовчки як базовим загальнонавчальним умінням, прийомами розуміння самостійно прочитаних, а також прослуханих текстів різних видів; досвідом міжособистісного спілкування, а також спілкування з джерелом інформації (текстом);

- відкриває світ книжок, виявляє позитивну мотивацію, стійкий інтерес до читання, усвідомлює його значущість для особистого розвитку, пізнання світу, самопізнання, задоволення пізнавальних інтересів, проведення цікавого дозвілля, подальшого навчання;

-усвідомлює та засвоює через читання важливі морально-етичні цінності, культуру людських взаємин, патріотичні почуття до своєї країни ;

-застосовує найпростіші літературознавчі, книгознавчі, бібліографічні знання під час самостійного опрацювання (сміслового і структурного аналізу) текстів різних видів, вибору дитячих книжок з доступного кола читання;

- користується раціональними прийомами пошуку потрібної інформації у довідкових виданнях, дитячих енциклопедіях, періодиці, медіаресурсах; виявляє здатність працювати з інформацією, поданою у вербальній і невербальній формах (текст, малюнок, таблиця, графік, діаграма, емотикон); застосовувати її в різних навчально-пізнавальних, комунікативних ситуаціях, практичному досвіді;

- висловлює власні враження від прочитаного, оцінює судження щодо вчинків персонажів, мотивів їхньої поведінки, ставлення до довкілля, інших людей; співвідносить та оцінює свою поведінку під кутом зору загальнолюдської моралі;

- виявляє себе в різних видах літературно-творчої діяльності.

Одним з провідних завдань початкової школи є **формування в учнів повноцінної навички читання**. Основними показниками її сформованості є рівень оволодіння технічною і смисловою сторонами читання. Технічна сторона (спосіб, правильність, темп) розглядається як засіб, який дає змогу школяреві проникнути у зміст ідей, основних смислів тексту, а смислова сторона (розуміння прочитаного) - як основна мета читання. Вони нерозривно

пов'язані і взаємозалежні. Становлення технічної і смислової сторін має пряму залежність від рівня розвитку усного мовлення дитини.

Процес становлення і розвитку навички читання вголос і мовчки учнів 1-4 класів відбувається досить нерівномірно.

Як показує аналіз шкільної практики, стартові можливості учнів щодо рівня сформованості навички читання у межах однієї вікової групи різняться, що пов'язано з індивідуально-психологічними особливостями дітей, а також середовищними впливами (залежність успішності становлення механізму читацької навички від особливостей розвитку у дітей когнітивних процесів, індивідуального темпу психічної діяльності, усного мовлення та зорових функцій; гендерні відмінності учнів; соціальний контекст, зокрема сімейне середовище, у якому розвивається дитина; наповнюваність класів; методична система навчання та ін.).

Найбільший масив складають учні, у яких навичка читання сформована у межах вікової норми і вище. Водночас практично в усіх вікових групах виокремлюються групи учнів з недостатнім рівнем сформованості тих чи інших компонентів цього важливого метапредметного уміння.

Для забезпечення індивідуальної траєкторії розвитку у школярів різних характеристик навички читання, вирівнювання їхніх стартових можливостей вчитель застосовує систему диференційованих завдань.

У 1-2 класах провідним видом читання є читання вголос, де домінують роль відіграють операції голосової, дихальної, зорової, слухової систем, які мають вплив на повноту сприймання, запам'ятовування, засвоєння змісту прочитаного.

Під час навчання важливо систематично пропонувати учням дидактичні вправи і завдання на розвиток артикуляційного апарату, регулювання дихання, сили голосу, удосконалення дикції, формування початкових умінь користуватися інтонаційними засобами виразності тощо. Такі вправи доцільно виконувати на початку уроку як читацькі розминки. Вони є підґрунтям для розвитку темпу читання і розуміння прочитаного.

Особливу увагу вчитель приділяє учням з індивідуально-психологічними особливостями розвитку у них когнітивних процесів, усного мовлення та зорових функцій (напр., недостатність сформованості базових операцій ідентифікації букв, складів, їх фонологічне перекодування, зливання і лексична обробка слів; індивідуальні особливості візуального сприймання друкованих знаків: послідовний чи хаотичний пошук; наявність ознак дефіциту уваги; вади усного мовлення).

З урахуванням цих чинників педагог самостійно визначає обсяг і частотність виконання дітьми тих чи інших завдань.

Подолання зазначених труднощів на ранніх етапах навчальної діяльності молодших школярів значно полегшить їх адаптацію до нових умов взаємодії з дорослими і дітьми, пришвидшить процес соціалізації таких учнів, матиме позитивний вплив на успішність навчання з інших предметів.

У 3-4 класах змінюється співвідношення видів читання. Провідне місце займає інтенсивний розвиток у школярів навички *читання мовчки*. З цією метою збільшується питома вага вправ і завдань на швидке і безпомилкове сприймання абзаців і тексту в цілому, розвиток оперативного поля читання, різних видів уваги, пам'яті, виділення у тексті ключових слів, самостійне визначення теми, основної думки. З поступовим нарощенням ступеня складності педагог пропонує завдання на розвиток й удосконалення навички читання вголос (регулювання дихання, удосконалення дикції, інтонаційних мовних та позамовних засобів виразності і т. ін.).

В умовах інтенсивного розвитку різних видів вербальної і візуальної інформації, зафіксованих на різних носіях, зростає нагальна потреба формування у молодших школярів прийомів смислового читання, пов'язаних з усвідомленням мети читання, розумінням різних видів текстової (фактичної, концептуальної, підтекстової) інформації, вибором виду читання залежно від комунікативної задачі, а також формування інформаційно-пошукових умінь у контексті читацької діяльності : оперативного одержання, пошуку, фіксації; розуміння і перетворення; застосування і представлення; критична оцінка достовірності одержаної інформації.

Коротко прокоментуємо вищесказане.

Відповідно до мети і завдань читання застосовуються різні види читання. Аналітичне (поглиблене) читання передбачає детальне ознайомлення із змістом тексту. Пошукове читання має на меті знайти у тексті відповідь на те чи інше питання, ознайомлювальне (переглядове) – передбачає ознайомлення із змістом тексту загалом, не вдаючись у деталі.

У контексті оперативного пошуку інформації важливе місце під час навчання займає робота з вироблення в учнів умінь самостійно працювати, зчитувати, розкодовувати позатекстову інформацію, уміщену у дитячій книжці, енциклопедіях, довідкових виданнях, періодиці, текстах різних видів (художніх, нехудожніх, суцільних, несуцільних). Йдеться про написи, зображення на обкладинці, титульному аркуші книжки; ілюстрації, схеми, таблиці, графіки, що супроводжують зміст тексту; заголовки, підзаголовки, розділи, зміст (перелік) творів у книжці; анотацію, передмову і т.ін.

Така робота дуже важлива на етапі дотекстової діяльності, коли дитина, систематично користуючись ними, навчиться ще до читання самостійно визначати (прогнозувати) орієнтовний зміст книжки, тексту, швидко й оперативно здійснювати пошук потрібної інформації під час відвідання бібліотеки, книжкового магазину, переглядаючи різні видання на книжковій розкладці тощо, а в подальшому - самостійно вибирати форми представлення інформації.

Під час формування інформаційно-пошукових умінь учитель зосереджує також увагу на розвитку в учнів умінь критично оцінювати одержану інформацію, доводити її достовірність, залучаючи різні джерела інформації (словники, довідники, енциклопедії, Інтернет-ресурси), добираючи відповідні і факти, аргументи і т. ін..

(У процесі формування й розвитку різних складників досвіду читацької діяльності учнів 2-4 класів вчителі можуть скористатися робочими зошитами до підручників з літературного О. Я. Савченко, у яких розроблено систему компетентнісно орієнтованих вправ і завдань з поступовим нарощенням ступеня складності за такими напрямками: розвиток й удосконалення навички

читання вголос і мовчки; сприймання і розуміння учнями текстів різних видів; розвиток комунікативно-мовленнєвої діяльності; емоційно-чуттєвої сфери; робота з дитячою книжкою, робота з інформацією; контрольна оцінна діяльність учнів. Див.: *Валентина Мартиненко. Літературне читання. Робочий зошит для учнів: 2,3,4 класи*).

Невід'ємним розділом оновлених чинних програм з літературного читання є змістова лінія *«Аудіювання – слухання-розуміння усного мовлення»*.

Аудіювання - активний аналітико-синтетичний мислительний процес, спрямований на сприймання і розуміння учнями щоразу нових усних мовленнєвих повідомлень, аналіз, критичну оцінку сприйнятої на слух інформації, комунікацію за змістом прослуханого.

Основними механізмами, які забезпечують цілісність і динамічність процесу сприймання усного мовленнєвого повідомлення є довготривала, короткотривала(оперативна) пам'ять, внутрішнє мовлення, мовленнєва здогадка, прогнозування, осмислення.

Психологи вважають аудіювання одним із найскладніших видів мовленнєвої діяльності. Сприймання й розуміння усного мовлення вимагає напруженої психічної діяльності, викликає у дітей швидке стомлення, а відтак, послаблення уваги. Складність сприймання усного повідомлення може бути зумовлена різними чинниками: *характеристиками озвучуваного тексту* (доступністю змісту, його відповідністю фоновим знанням учнів; наявністю малознайомих слів, структурою речень, їх інтонаційним оформленням, особливостями композиційної будови тексту); *психофізіологічними особливостями дітей* (ступінь розвитку мовленнєвого слуху, пам'яті, концентрації уваги, здатність до смислової здогадки, можливого прогнозування, уміння швидко реагувати на різні сигнали усної комунікації: паузи, логічні наголоси, риторичні запитання і т. ін.); *умовами, у яких проходить усне повідомлення* (темп, тембр, інтонація читання, кількість прослуховувань, тривалість звучання змісту тексту тощо

Зазначені чинники класовод враховує у повсякденній роботі з формування в учнів аудіативних умінь, під час самостійного добору текстів з

навчальною метою, для контролю рівня сформованості умінь слухати-розуміти, взаємодіяти, а також формулюючи завдання до змісту текстів.

У 1-2 класах учням пропонуються тексти, у яких всі слова вживаються у прямому лексичному значенні, довжина рядка не перевищує 5-6 слів. За будовою – це прості або складносурядні речення. У подальшому навчанні структура, довжина речень ускладнюються, зміст текстів може містити незначну кількість незнайомого лексико-граматичного матеріалу (2-3% слів). Важливо взяти до уваги, що така питома вага малознайомих слів не порушує процес комунікації, не перешкоджає розумінню загального змісту твору, однак може від»ємно впливати на глибину осмислення. Крім того, такі слова в тексті не мають бути ключовими, опорними. Важливо, щоб про їх значення учень зміг би здогадатися за контекстом.

Добираються доступні, цікаві за змістом монологічні, розповідні художні і науково-художні, інформаційні тексти. Зацікавлення дитини змістом твору, активізує діяльність її психічних процесів, сприяє розумінню і запам'ятовуванню. Монологічне мовлення характеризує логічність побудови, повнота, закінченість викладу, контекстуальність. У розповідних монологічних текстах існує логічний зв'язок між подіями, дія розгортається послідовно і поступово. Більш складними для сприймання на слух є діалоги через особливості мовленнєвої форми.

Текст для аудіювання має містити таку фабулу, таку інформацію, які б своєю актуальністю стимулювали подальшу комунікативну діяльність школярів за змістом прослуханого.

Тривалість звучання тексту у 1-2 класах не перевищує 1.5-2 хвилин, на наступних етапах навчання – 3-4 хвилин.

У роботі з усної і письмової перевірки рівня розуміння учнями змісту прослуханих текстів важливе значення мають типи, характер, кількість завдань і запитань до текстів. Варто взяти до уваги, що під час первинного сприймання відбувається знайомство учня із загальним змістом твору, його емоційним настроєм. На цьому етапі дитина не сприймає твір у єдності його форми і

змісту, не помічає деталей. А тому і перевірка має співвідноситися з цим ступенем осмислення твору – неповним, глобальним, переважно емоційним.

В учнів, особливо 2 класів, поки що недостатньо розвинені різні види уваги, технічна сторона навички письма. Радимо письмові контрольні роботи з цього виду мовленнєвої діяльності у 2 класі проводити під керівництвом учителя, пропонувати завдання на розуміння фактичного змісту тексту, уникати завдань відкритого типу. Якщо ж класовод усе ж пропонує відриті запитання, він дає учням настанови щодо характеру відповіді на них – відповідати одним словом або коротким словосполученням.

Розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних технологій істотно вплинув на важливий освітній ресурс – культуру читання і спілкування. Активне користування школярами електронними засобами відчутно знизило інтерес дітей до книжки, до читання, негативно позначилося на їхньому мовленні. Спостерігається збіднення, згрубілість, сленговий характер спілкування між дітьми, що значною мірою є наслідком низької питомої ваги читання учнями високохудожніх творів, на зразках яких освоюється, розвивається мовленнєва культура.

У цьому зв'язку особливого значення набувають ***уроки роботи з дитячою книжкою***, які в 2-4 класах проводяться один раз на два тижні.

Їх основною метою є розширення кола дитячого читання, формування позитивної мотивації школярів до читання, розвиток індивідуальних читацьких інтересів дітей, формування системи умінь і навичок, які забезпечують усвідомлений вибір учнями дитячих книжок, розуміння їх змісту.

Повноцінна організація таких занять передбачає неформальний підхід до їх проведення, відповідне книжкове забезпечення, врахування сучасних тенденцій розвитку читацьких інтересів молодших школярів, новизну, емоціогенність змісту навчального матеріалу, добір до кожного заняття нової дитячої книжки.

Добираючи зміст навчального матеріалу, вчитель орієнтується на високохудожні зразки творів словесного мистецтва, які містять значний пізнавальний, розвивальний, виховний потенціал. Зміст, тематика, художні

образи, характери героїв мають бути близькими і зрозумілими дітям, відповідати їхньому життєвому, читацькому, емоційно-чуттєвому досвіду, рівню розвитку мислення, мовлення, пам'яті, сприяти розвитку фонових знань учнів, мовленнєвої культури. Важливо, щоб такі твори подобалися і самому вчителю.